

Mi a jóléti állam?

Minden elméleti irányzat kénytelen valahogyan definiálni a jóléti államot. Hogyan is tudhatnánk enélkül eldönteni, hogy a jóléti állam az industrializáció által keletelt szükségletekre, avagy éppen a tőkés újratermelésre és legitimációra ad funkcionális választ? És hogyan határozunk meg egy, a politikailag mozgósított munkásosztály lehetséges igényeinek megfelelő jóléti államot? Csak akkor leszünk képesek az egymással vitázó érvrendszeres tesztelezésre, ha a magyarázandó jelenségről azonos a felfogásunk, ha közös fogalmakban gondolkodunk.

Az egész irodalom egyik figyelemreméltó jellegzetessége a jóléti állam mibenléte iránti meglehetősen érdektelenség. A jóléti állammal foglalkozó tanulmányokat annak más jelenségekkel, mint például a hatalommal, az industrializációval, a kapitalizmus ellenmondásaival való elméleti kapcsolata motiválta; önmagában véve a jóléti államot általában csak csekély koncepcionális érdeklődés övezi. Ha a jóléti államok különböznek egymástól, mi-
ben áll ez a különbség? És mikor mondhatjuk valójában egy államra, hogy jóléti? Az ilyen problémák visszavezetik figyelmünket az eredeti kérdésre: mi is a jóléti állam?

A szokásos tankönyvi meghatározás szerint ez a polgárok elemi jólétének biztosítására irányuló állami felelősségvállalást jelent. Egy ilyen definíció egyszerűen elmegey azok mellett a kérdések mellett, hogy vajon a szociálpolitika egyenjogúsító-e vagy sem, segít-e a rendszer legitimációjában vagy sem, továbbá hogy a piaci folyamat ellenében vagy azt segítve fejti-e ki hatását, és hogy végül is mit jelent az „elemi” szócska. Nem volna-e helyénvaló azt várnunk egy jóléti államtól, hogy elemi vagy minimális jóléti igényeinknél némiképp jobban elégítsen ki?

Az összehasonlító vizsgálatok első generációja ebből a fajta fogalomalkotásból indult ki. Általában minden különbözőbb fontolgatás nélkül egyszerűen feltételezték, hogy a társadalmi kiadások színvonala adekváтан түк-
rözi az állam jólét mellett elkötelezettségét. Az elméleti szándék valójában nem a jóléti állam megértésére, hanem inkább a politikai gazdaságtan el-
térő elméleti modelljeinek tesztelésére irányult. Azt hitték, hogy az ipari modernizáció lényegi jellemzőit megfelelően figyelembe vehetik, ha az országokat urbanizációjuk, gazdasági növekedési színvonaluk, az idősök
korstruktúrában betöltött aránya szerint besorolják, pontozzák. Ezzel szem-
ben a hatalomközpontú elméletek az országokat a baloldali párok ereje

vagy a munkásosztály politikai szervezetsége (working-class power mobilization) alapján hasonlították össze.

Az elsőgenerációs komparativisták megállapításait nehéz értékelni, mivel egyik elmélet mellett sem szólnak megyőző érvre. Az összehasonlítható országok számának korlátozottsága statisztikailag behatárolja az egyidejűleg vizsgálható változók számát. Így pl. amikor Cutright (1965) vagy Wilensky (1975) arra a megállapításra jutnak, hogy a gazdasági fejlettség, a maga demográfiai és intézményi (bürokratikus) korrelátumaival magyarázza leginkább a „gazdag országok” jóléti rendszerének különbségeit, akkor a munkásosztály szervezetségének (mobilization) vagy a gazdasági nyitottságnak releváns mutatóit nem kapcsolják be az elemzésbe. Ezért az „industrializáció logikája” – érvelés irányába mutató következtetések megkérdőjelezhetők. És amikor Hewitt (1977), Stephens (1979), Korpi (1983), Myles (1984) és Esping-Andersen (1985) erős bizonyítékokat találnak a munkásosztály szervezetsége (working-class mobilization)-álláspont mellett, vagy amikor Schmidt (1982, 1983) a neokorporativista, illetve Cameron (1978) a gazdasági nyitottságra alapozó magyarázat mellett tör lándzsát, ez minden esetben a lehetséges alternatív magyarázatok teljeskörű tesztelése nélkül történik.¹

E vizsgálatok legfőbbje jogot formál a jóléti állam magyarázatára. Ám az, hogy egyoldalúan a kiadásokra összpontosítják figyelmüket, félrevezető lehet. A kiadások a jóléti állam elméleti lényege szempontjából pusztán másodlagosak, tüneti jelentőségűek. Továbbá a lineáris pontozási megközelítés (a több vagy kevesebb hatalom, demokrácia vagy kiadás alapján) ellentétben áll azzal a szociológiai elközelítéssel, miszerint a hatalom, a demokrácia vagy a jólét összefüggő, strukturált jelenségek. Azáltal, hogy a jóléti államokat jóléti kiadásaik nagysága alapján pontozzuk – besoroljuk (scoring), azt tételezzük fel, hogy minden kiadás egyforma súllyal esik lat-
ba. Ám egyes jóléti államok, így például az osztrák állam, juttatásaik nagy részét privilegizált köztisztviselőikre költik. Ez pedig normal körülmények között nem jelenti a szociális állampolgárság (social citizenship) és a szolidaritás mellett elkötelezettséget. Más államok aránytalanul sokat költenek rászorultsági igazoláshoz kötött szociális segítségzésre, noha kevés modern kutató értene egyet azzal, hogy a szegénységű (jótékony-sági) hagyomány megreformált formáját a jóléti állam mellett elkötelezettségként minősíthetnénk. Más nemzetek óriási összegeket költenek a főleg a középosztálybelieknek kedvező magánbiztosítási programok adókedvezményeinek formájában jelentkező fiskális jólétre. Am ezek az adókedvezmények nem is jelennek meg a költségvetés kiadási oldalán. Nagy-Britanniában a Thatcher-
éra alatt az összes szociális kiadás növekedett, jóllehet ez majdnem kizárólag a nagyon magas munkanélküliség következményének volt betudható. Bizonyos programokra fordított kiadások alacsonyabb színvonala ugyanakkor egy teljes foglalkoztatás mellett komolyabban elkötelezett jóléti államra utalhat.

Therbornnak (1983) igaza van, amikor azt állítja, hogy az állam struk-

tírjából kell kiindulnunk. Melyek azok a kritériumok, amelyek alapján eldönthetjük, hogy egy állam jóléti állam-e? Erre a kérdésre háromfajta megközelítés alapján válaszolhatunk. Therborn javaslata szerint az állami tevékenységek történelmi átalakulásából kell kiindulnunk. Minimumkövetelmény, hogy egy valódi jóléti államban az állam hétköznapi rutintevékenységeinek többsége a háztartások jóléti szükségleteinek szolgáltatására irányuljon. Ez a kritérium azután messzeható következményekkel jár. Ha a rutintevékenységek nagyságát egyszerűen a kiadások és a létszám alapján állapítjuk meg, ez azt eredményezi, hogy az 1970-es évekig egyetlen államt sem tekinthetünk valódi jóléti állammak, továbbá, hogy azokból az államokból, amelyekre általában a jóléti állam elnevezést használjuk, jó néhány nem felel meg az alkalmazott ismérv szerint, mivel rutintevékenységeik többsége a védelemre, jogra, közbiztonságra, közigazgatásra és más effélékre irányul (Therborn, 1983). A társadalomtudósok túl könnyen készpénznek vették egyes országok önmagukról kinyilvánított jóléti állami-mivoltát. És ugyancsak túl hamar jutottak arra a következtetésre, hogy ha egyes standard szociális programokat bevezettek, már meg is született a jóléti állam.

A második elméleti megközelítés Richard Timuss (1958) klasszikus külföldiségtelére vezethető vissza a reziduális és az institutionális (intézményes) jóléti állam között. Az elsődben az állam felelőssége csak akkor érvényesül, ha a család vagy a piac kudarcot vall. Ez a koncepció az állam elkötelezettségét igyekszik a marginális, rászoruló társadalmi csoportokra korlátozni. A második modell ezzel szemben az egész népességre irányul, univerzális jellegű, és a jólét melletti intézményes elkötelezettséget testesíti meg. Elvben ez a modell a jóléti kötelezettségeket a társadalmi jólét szempontjából létfontosságú összes elosztási területre kiterjeszti.

A Timuss-féle megközelítés megtermékenyítő hatással volt az összehasonlító jóléti állam-kutatás számos új irányzatára. (Korpi, 1980; Myles, 1984; Esping-Andersen és Korpi, 1984, 1986; Esping-Andersen, 1985, 1987.) Ez a megközelítés arra kényszeríti a kutatókat, hogy a kiadások felteke dobozából elmozduljanak a jóléti állam tartalma felé: vizsgálják a célt, illetve az univerzális programokat, a jogosultság feltételeit, a juttatásokat és szolgáltatásokat minőségét, és talán legfontosabb összetevőként azt, hogy az állampolgári jogok kiterjesztésével az állami felelősség milyen mértékben öleli fel a foglalkoztatást és a munka világát. A jóléti állami-tipológia felé való elmozdulás az egyszerű lineáris alapon történő rangsorolásokat nehezen tarthatóvá tette. Fogalmilag itt kategorikusan különböző fajtá államok összehasonlításával állunk szemben.

A harmadik megközelítés elméleti alapon igyekszik meghatározni azokat az ismérveket, melyek alapján a jóléti államok tipologizálhatók. Ez történhet a tényleges jóléti államok valamilyen elméleti modellhez való mérésével, és azután egyes programok vagy a teljes jóléti állam eszerinti osztályozásával. (Day, 1978; Myles, 1984) De ez történelmietlen, és nem ragadja meg szükségképpen azokat az ideálokat vagy elképzeléseket, melyek

megvalósítására a valós történelmi szereplők a jóléti államért folytatott harcuk során valójában törekedtek. Ha célunk olyan kauzális elméletek ellenőrzése, melyek kiterjednek a társadalmi aktorokra is, akkor a jóléti állam fejlődéstörténete szempontjából fontosnak ítélt aktorok tényleges követelesei közül kell kiindulnunk. Nehéz elképzelni, hogy bárki is önmagáért a költésért, a kiadásokért küzdött volna.

A JÓLÉTI ÁLLAM ÚJRAFOGALMAZÁSA

Csak kevesen vitatják T. H. Marshall (1950) nézetét, miszerint a szociális állampolgárság alkotja a jóléti állam eszmei magját. De ez a fogalom bővebb kifejtést igényel. Mindenekelőtt tartalmaznia kell a szociális jogok biztosítását. Ha a szociális jogok megkapják a tulajdonjogok jogi és gyakorlati státusát, ha sérthetetlenek lesznek, és ha az állampolgári mivolt, nem pedig a teljesítmény alapján járnak, akkor ezek az egyén piaccal szembeni státusának árnyalattól való megszabadítását, dekommodifikációját is megtestesítik. Ám a szociális állampolgárság fogalma egyben társadalmi rétegződést is magában rejt; az ember állampolgári státusa osztályhelyzetével versenyezni fog, vagy akár helyettesítheti is azt.

A jóléti állam nem érthető meg pusztán az általa biztosított jogok alapján. Figyelembe kell vennünk azt is, hogyan fonódnak össze az állami tevékenységek a piac és a család szociális ellátásban játszott szerepével. Ez az a három fő elv, melyet bővebben ki kell fejtenünk, mielőtt a jóléti állam elméleti meghatározására vállalkoznánk.

JOGOK ÉS DEKOMMODIFIKÁCIÓ

A prekapitalista társadalmakban csak kevés munkás volt teljesen árujószág, abban az értelemben, hogy túlélése munkaerejének értékesítésétől függött volna. Csak ahogy a piac univerzálissá és uralkodóvá vált, az hozta magával az egyén jólétének a pénzkapcsolatoktól való teljes függését. A társadalom megfosztása azon intézményi rétegeitől, melyek a munkaszereződéstől függetlenül is biztosították a társadalmi reprodukciót, azt jelentette, hogy az emberek áruvá váltak. Ezzel szemben a modern szociális jogok kialakulása a tiszta árnyalattal hozza magával. A dekommodifikáció megjelenik, ha egy szolgáltatást jogként nyújtanak, és ha egy személy a piacra való támaszkodás nélkül is képes biztosítani létfenntartását.

A szociális segély vagy a társadalombiztosítás egyszerű jelenléte nem szükségképpen jelent szignifikáns dekommodifikációt is, ha egyben nem szabaddítja fel alapvetően az egyént a piaci függőség alól. A rászorultsági igazolásához kötött segélyezés bizonyára képes arra, hogy védőhálóul, utolsó mentsvárul szolgáljon. Ám ha a juttatások alacsonyak és társadalmi stigmatizációval járnak, a segélyrendszer a legnyomorultabbak kivételével min-

denkít rákényszerít a piacon való részvételre. Pontosan ez is volt a 19. századi szegénytörvények szándéka a legtöbb országban. Ehhez hasonlóan, a korai társadalombiztosítási programok többségét azzal a szándékkal hozták létre, hogy segítségükkel maximalizálják a munkaerőpiaci teljesítményt (Ogus, 1979).

Nem kétséges, hogy a dekommodifikáció nagyon vitatott kérdéskör volt a jóléti állam fejlődése során. A munka számára ez mindig is prioritást jelentett. Ha a munkások teljesen piacfüggők, nehéz őket egy szolidaritási akcióra mozgósítani. Mivel erőforrásaik piaci egyenlőtlenségeket tükröznek, a „benn” és „kinn” megsztottsággal jár, ami megnehezíti a munkásmozgalom kialakítását.

A dekommodifikáció erősíti a munkást és csökkenti a munkaadó abszolút fenntarthatóságát. Pontosan ez az az ok, amiért a munkaadók mindig is szemben álltak a dekommodifikációval.

A dekommodifikált jogok eltérő mértékben fejlődtek ki a modern jóléti államokban. A szociális segítségnyújtásra épülő jóléti államokban a jogok nem annyira a munkatejesítményhez, mint a bizonyítható szükségletekhez kapcsolódnak. Az igényjogosultság vizsgálata és a jellemzően nyomorúságos juttatások ugyanakkor a dekommodifikációs hatás korlátozását szolgálják. Ily módon azokban az országokban, ahol ez a modell a meghatározó (nevezetesen főképp az angolszász országokban), ennek tényleges eredménye végül a piac megerősítése, mivel azok kivételével, akik a piacon kudarcot vallanak, mindenkit a magánszektor jóléti tevékenységének csökkenésére ösztönöz.

A második domináns modell a kötelező társadalombiztosítást viszonylag erős jogosítványokkal párosítja. Ám újból csak azt tapasztalhatjuk, hogy ez nem feltétlenül biztosít lényeges dekommodifikációt, mivel az nagymértékben a konkrét jogosultsági és juttatási szabályok függvénye. Németország úttörő volt a társadalombiztosítás területén, ám az évszázad nagyrésze alatt alig ért el valamit a szociális programokkal történő dekommodifikáció vonatkozásában. A juttatások majdnem teljesen a befizetésektől, így a munkától és a foglalkoztatottságtól függték. Más szóval, nem egy szociális jogpuszta megléte az, ami eldönti, milyen mértékben képesek a jóléti programok a piaci függőséggel szemben valódi alternatívákat kínálni, hanem a jog érvényesülését biztosító konkrét szabályok és feltételek összessége.

A jólét harmadik domináns modellje, nevezetesen a Beveridge-féle állampolgári juttatás tűnhet a leginkább dekommodifikáló jellegűnek első pillantásra. Ez mindenkinek egyenlő nagyságú, alapvető juttatást nyújt a korábbi keresetektől, hozzájárulástól vagy teljesítménytől függetlenül. Ez valóban szolidarisztikusabb rendszer lehet az előzőeknél, ám nem szükségképpen dekommodifikáló, mivel az ilyen rendszerek csak ritkán képesek olyan szintű juttatásokat biztosítani, melyek az alanyok számára valóban alternatívát biztosíthatnak a munkával szemben.

A dekommodifikáló jóléti államok valójában csak a közelmúltban jelentek meg. Ezek minimális definíciójának is tartalmaznia kell azt, hogy a

polgárok szabadon, és állásuk, jövedelmük, általános jólétük potenciális elvesztése vagy csökkenése nélkül kimaradhasanak a munkából, ha ezt szükségessnek érzik. Ennek a definíciónak az alapján például olyan betegbiztosítást követhetünk, amely az egyén számára betegség esetén normáljövödelmével azonos szintű táppénzt garantál, és a hiányzás jogának elismerését az egészségügyi károsodás minimális bizonyítása esetén olyan hosszú időtartamra, amilyet a biztosított szükségessnek tart. Ezek azok a feltételek, és ezt érdemes megemlítenünk, melyeket általában az egyetemi oktatók, a közisztviselők, a magasabb beosztású alkalmazottak élveznek. Ha-sontó követelményeket érvényesíthetnénk a nyugdíjak, a gyermekgondozási segély, az oktatási segélyek és a munkanélküliségi biztosítás vonatkozásában.

Egyes nemzetek lépéseket tettek a dekommodifikáció eme szintje felé, de csak a legutóbbi időben, és számos területen jelentős kivételekkel.

A táppénzt az 1960-as évek végén vagy a 70-es évek elején (szinte minden országban) felemelték csaknem a normál jövedelem szintjére, ám betegség esetén még számos országban követelnek azonnali orvosi igazolást, másutt egészen két hétig terjedhető hosszúságú várakozási idő után jár csak táppénz, megint másutt pedig a táppénzre való jogosultság időtartama nagyon korlátozott. Mint a 2. fejezetben látni fogjuk, a skandináv típusú jóléti állam a leginkább dekommodifikáló jellegű, az angolszász pedig a legkevésbé.

A JÓLÉTI ÁLLAM MINT TÁRSADALMI RÉTEGZŐDÉSI RENDSZER

Az osztályhelyzet és az állampolgáriság közti viszonyt mind elméleti, mind gyakorlati szempontból figyelmen kívül hagyták, annak dacára, hogy a klasszikus politikai gazdaságtanban és T. H. Marshall úttörő munkáiban is e kérdés hangsúlyosan jelen volt. Kicsit általánosítva azt mondhatjuk, hogy vagy az egész problémakört eleve félretolták (mivel biztosra vették, hogy a jóléti állam egy egyenlőbb társadalmat hoz létre), vagy pedig túl szűken közelítették meg, a jövedelemelosztásra, vagy az iskolázás felfelirányuló társadalmi mobilitást segítő hatásaira koncentrálván. Ennél alapvetőbb kérdésnek tűnik, hogy milyen fajta rétegződési rendszer létrejöttét segíti elő a szociálpolitika. A jóléti állam nemcsak egyszerűen egy beavatkozó, korrekciós mechanizmus, amely javít az egyenlőtlenségek szerkezetén, ez saját jogon egyben rétegződési rendszer is, aktív erő a társadalmi viszonyok alakításában.

A történeti összehasonlításra támaszkodva könnyen feltárhathatjuk a jóléti államokba beágyazódott alternatív rétegződési rendszereket. A szegénygondozási hagyomány és annak modern, rászorultsági igazoláshoz kötött társadalmi segélyezés oldalhajtása nyilvánvalóan eleve rétegződési célokból jött létre. Azzal, ahogy a segélyezetteket bünteti és stigmatizálja, ez a rend-

szert előmozdítja a társadalmi dualizmusok létrejöttét, és ezért a munkásmozgalom támadásainak egyik fő célpontjává vált.

A konzervatív reformerek – mint Bismarck és von Taffe – által pártolt társadalombiztosítási modell ugyancsak explicit módon az osztálypolitizálás eszköze. Rétegződési szempontból ez egyidejűleg két cél elértésére törekedett. Az első a bérből élők közti különbségek megszilárdítása azáltal, hogy az eltérő osztályhelyzetűek és státuscsoportok részére elkülönült programokat hoznak létre, melyek mindegyike nyilvánvalóan egyedi jogokat és privilégiumokat biztosít alanyainak, ezáltal is hangsúlyozandó az egyének társadalmi állásának különbözőségét. A második cél a közvetlenül a monarchiához vagy a központi államhatalomhoz fűződő egyéni lojalitás kialakítása. Ez volt Bismarck indítéka, amikor a nyugdíjki fizetések közvetlen állami kiegészítését (kipótlását) kitalálta. Ez az állami-korporativista modell főleg olyan országokban érvényesül, mint Németország, Ausztria, Franciaország és Olaszország, s gyakorta státusfüggő biztosítási alapok labirintusának kialakulását eredményezte.

Ennek a korporativista hagyománynak egyik rendkívül fontos eleme a közalkalmazottak különösen privilegizált jóléti ellátásának megteremtése (Beamten). Ez részben az államhoz való hűség (lojalitás) jutalmazásának eszköze, részben pedig e csoport egyedülállóan kiemelt társadalmi státusának körülhatárolására szolgál. A korporativista státusdifferenciált modell főleg a régi céhes hagyományok folyamánya. Az újabszoluitista önkényurak, mint Bismarck, ebben a hagyományban az erősödő munkásmozgalom le-törésére alkalmas eszközt láttak.

A munkásmozgalom éppoly ellenségesen viszonyult a korporativista modellhez, mint a szegénységélyezéshez – s erre mindkét esetben nyilvánvaló okai voltak. Am azok az alternatívák, melyeket a munkásság eleinte felkarolt, semmivel sem voltak ezeknél kevésbé problematikusak a munkások egy ebből szolidaritás osztályvá való egyesítése szempontjából. A munkásság által eleinte javasolt modell szinte minden esetben az összeszerveződő baráti társaságok vagy a megfelelő párt vagy szakszervezet által támogatott önszerveződő egyesület volt. Ez nem meglepő. A munkások nyilván gyanakvóak voltak az ellenséges állam által finanszírozott reformokkal szemben, és saját szervezeteikben nemcsak az osztályszerveződés alapjait látták, hanem ezeket egyben a szolidaritás és igazságosság egy alternatív világa csíráinak, az eljövendő szocialista beérkezés mikrokozmoszának tekintették. Azonban ezek a mikroszocialista társaságok gyakran problematikus osztálygáttóvá váltak, és inkább szétválasztották, semmint egyesítették a munkásokat. A tagság tipikusan a munkásosztály legerősebb rétegeire korlátozódott, míg a leggyengébbek – akik pedig leginkább igényelték volna a védelmet – nagy valószínűséggel kívül rekedtek. Röviden: az önszerveződő társasági modell sértette a munkásosztály politikai mozgósítási-nak/szerveződéssének céljait.

A szocialista „gettó megközelítés” akkor is akadályt jelentett, amikor a szocialista pártok kormányra kerültek, és megkísérelték megvalósítani azo-

kat a szociális reformokat, melyeket oly sokáig követeltek. A koalíció-építés és a szélesebb szolidaritás kialakításának politikai céljai ahhoz vezettek, hogy jóléti modelljüket újra kellett fogalmazni, mint „népjóléti” modellt. Ily módon a szocialisták felkarolták az univerzalizmus elvét, a liberálisoktól kölcsönzött programjuk tipikusan a demokratikus, azonos szintű, általános adóbevételelől finanszírozott Beveridge-modell elveit követte.

Mint a rászorultsági igazoláshoz kötött segélyezés és a korporativista társadalombiztosítás alternatívája, az univerzaliztikus rendszer előmozdítja a státusegyenlőséget. Minden állampolgárt hasonló jogok illetnek meg, osztály- vagy piaci helyzetétől függetlenül. Ebben az értelemben e rendszer az osztályok közti, össznépmzeti szolidaritás erősítését célozza. De az azonos szintű univerzalizmus szolidaritása egy történelmileg sajátos osztályszervezet feltételezésén alapszik, melyben a népesség túlnyomó többségét a „kisemberek” alkotják, akik számára egy szerény mértékű, majdnem egaliariánus juttatás adekvátnak tekinthető. Ha ez a feltétel nem teljesül, mint ahogy ez a helyzet a munkásság anyagi jólétének növekedésével és az új középosztályok megjelenésével előáll, az egységes szintű univerzalizmus szándékai ellenére is a dualizmus kialakulásához vezet, mivel a jobbmódúak a magánbiztosításokhoz pártolnak és a kiegészítő (béren kívüli) juttatásokról (fringe benefit) folytatott alku eszközökhöz folyamodnak, hogy a szerény egyenlőséget kiegészítsék arra a szintre, ami szerintük a jólét szokásos színvonala. Ahol ez a folyamat kibonakozik (mint pl. Kanadában és Nagy-Britanniában), azzal az eredménnyel jár, hogy az univerzalizmus csodálatosan egalitariánus szelleme a szociális segélyező államra emlékeztető dualizmusba csap át: a szegények az államra hagyatkoznak, a többiek pedig a piacra.

Valójában nemcsak az univerzaliztikus, hanem az összes történeti jóléti állam-modell szembekeült az osztályszervezet változásából fakadó dilemmával. Am az anyagi jólétre és a középosztály növekedésére adott válaszaik elérőek voltak, és így más és más rétegződési eredményekhez vezettek. Bizonyos értelemben a korporatív társadalombiztosítási hagyomány volt a leginkább felkészülve a jóléti állammal kapcsolatos új és szárnyalóbb várakozások kezelésére, mivel a meglévő rendszert technikailag viszonylag egyszerű volt úgy javítani, hogy méltányosabb (a megváltozott helyzetnek megfelelőbb nagyságú) ellátásokat nyújtsion. Az Adenauer-féle 1957-es német nyugdíjreform úttörő volt e tekintetben. Ennek bevallott célja az volt, hogy helyreállítsa azokat a státuskülönbségeket, melyek erodálódtak, mivel a régi biztosítási rendszer képtelen volt a méltányos szintű (adekvát) juttatások biztosítására. Ezt egyszerűen azáltal érte el, hogy a járulékbefizetéshez kötött juttatásokról áttért a keresetekhez kötött juttatásokra, érintetlenül hagyva a státuskülönbségeket.

A szociális segélyező vagy az univerzaliztikus Beveridge-féle rendszerrel rendelkező nemzetelek számára az a választás adódott, hogy a piacra vagy az államra bízzák-e a méltányos színvonal megteremtését és a középosztály aspirációinak teljesítését. E politikaválasztás során két alternatív

modell kialakulását figyelhetjük meg. Az, amelyik Nagy-Britanniára és az angolszász országok többségére jellemző, megőrzi az alapvetően szerény mérvű állami univerzalizmust, és lehetővé teszi, hogy a piac uralkodjék a nagyobb jóléti követelő növekvő társadalmi rétegek érdekében. Az ilyen csoportok politikai ereje következtében az ebből keletkező dualizmus nem egyszerűen az állam és a piac között jön létre, hanem a jóléti transzferek különböző formái között is: ezekben az országokban a közkiadások leggyorsabban növekvő tételét az ún. magán-jóléti programok részére nyújtott adószubvenciók alkotják. És ennek aztán tipikusan az a hatása, hogy a közösségi szektor egyre kevésbé univerzalisztikus transzfer-rendszere a közpóztály részéről mind kevesebb politikai támogatást kap.

A másik alternatíva az univerzalizmus és a méltányos színvonal szintézisét a piacon kívül kísérelte meg létrehozni. Ezt az utat azokban az országokban követték, melyekben az állam az egységes mértékű egalitáriánus rendszer mellett, előlé, kormányrendelettel vagy törvényhozási úton létrehoz egy második szintet, egy luxusszínvonalú, univerzális kiterjedésű keresztfüggő biztosítási rendszerben egyesítve az új közpóztályokat. A fontosabb példák Svédország és Norvégia. Azáltal, hogy biztosítja a juttatások elvárásoknak való megfelelést, ez a megoldás újra bevezeti a juttatások egyenlőtlenségeit, de hatásosan eltorlaszolja a piac útját. Így sikerül fenntartania az univerzalizmust és a politikai konszenzus olyan fokát, ami nélkülözhetetlen az ilyen jóléti állam-modell által megkövetelt magas adószintek széleskörű és szolidarisztikus támogatásának megőrzéséhez.

A JÓLÉTI ÁLLAMOK TÍPUSAI

Ahogy áttekinthetjük a szociális jogokban és a jóléti állam rétegződési hatásaiban meglévő nemzetközi különbségeket, azt látjuk, hogy az állam, a piac és a család szerepe is mind minőségileg különbözik. A jóléti államok között fellelhető különbségek tehát nem egyenletesen oszlanak el, hanem a működésmód mentén képezhető csoportok (cluster) szerint szóródnak.

Az egyik csoportban találjuk a „liberális” jóléti államot, melyben a rászorultság igazolásához kötött segélyezés, a szerény színvonalú univerzális transzferek vagy az ugyancsak szerény társadalombiztosítási rendszerek játszanak domináns szerepet. A juttatások elsősorban egy alacsony jövedelmű, általában a munkássztyályhoz tartozó, az államtól függő helyzetben lévő klientúráról gondoskodnak. Ebben a modellben a szociális reform előbbrehaladási lehetőségeit kegyetlenül behatárolják a hagyományos, liberális munkaetika normái: ez az, ahol a jóléti szféra határai egyenlők a munka helyett a segély választásának határhajlandóságával. A jogosultsági szabályok következképp szigorúak és gyakran stigmához kapcsolódnak; a juttatások tipikusan szerények. Ezzel szemben az ilyenfajta állam támogatja a piacot, akár passzívan – azáltal, hogy csak egy minimális ellátást biz-

tosít –, akár pedig aktívan – a „magán” jóléti rendszereknek nyújtott szubvenciókkal.

A következmény az, hogy az ilyenfajta működésmódú állam minimálisálja a dekommodifikáló hatásokat, hatásosan korlátozza a szociális jogok terjedelmét, és egy olyan rétegződési rendszert hoz létre, amely az állami jóléti ellátás alanyainak biztosított tisztes szegénység relatív egyenlőségének, a többség számára nyújtott piac által differenciált jólétnak, és a kettő közötti osztálypolitikai dualizmusnak a keveréke. E modell archetipikus példái az Egyesült Államok, Kanada és Ausztrália.

A második csoportba olyan országok tartoznak, mint Ausztria, Franciaország, Németország és Olaszország, melyekben a korporatív-etatista történeti örökséget felfelé korrigálták, hogy gondoskodjanak az új „posztindusztriális” osztályszervezetből eredő igények kielégítéséről. Ezekben a konzervatív és erősen korporativista jóléti államokban a piaci hatékonyság és az áruvá tétel liberális rögzelméje sosem volt kiemelkedő jelentőségű, és így a szociális jogok biztosítását szinte sosem vitatták. Itt viszont a státuskülönbségek megőrzésére való törekvés volt domináns; következképp a jogokat osztályhoz és státushoz kapcsolták. Ezt a korporativizmust rejtette magában a jóléti funkciók biztosítására a piac helyett tökéletesen kész állami építmény, így tehát itt a magánbiztosítás, illetve a foglalkozáshoz kapcsolódó béren kívüli juttatások valóban csak marginális szerepet játszanak. Másfelől viszont az állam elkötelezettsége a státuskülönbségek fenntartása mellett azt jelenti, hogy a redistribúciós hatás elhanyagolható.

Azonban a korporatív működésmódú rendszerek formálódásában általában az egyház is nagy szerepet játszik, s így ezek erősen elkötelezettek a hagyományos családkép megőrzése mellett. A társadalombiztosítás tipikusan nem terjed ki a munkaviszonyban nem álló felelőségekre, és családi pótlékok ösztönzik az anyaságot. A bölcsőde, az ehhez hasonló családi szolgáltatások szembetűnően fejletlenek, a szubszidiaritás (kiegészítőlegesség) elve pedig annak hangsúlyozására szolgál, hogy az állam csak abban az esetben avatkozik be, ha a család lehetőségei tagjai megsegítésére már ki merültek.

A harmadik, és nyilván legkisebb csoport azokból az országokból áll, melyekben az univerzalizmus és a szociális jogok dekommodifikációja elvét az új közpóztályokra is kiterjesztették. Ezeket nevezhetjük szociáldemokrata típusúaknak is, mivel ezekben az országokban világszerte a szociáldemokrácia volt a szociális reform mögött álló domináns erő. A szociáldemokraták az állam és a piac, illetve a munkássztyály és a közpóztály dualizmusának eltűrése helyett inkább egy olyan jóléti államra törekedtek, amely a legmagasabb szinten biztosít egyenlőséget, nem pedig csak a minimális igények kielégítésének egyenlőségét garantálja, mint ahogy ez máshol lenni szokott. Ez egyrészt azzal a következménnyel járt, hogy a szolgáltatásokat és juttatásokat olyan magas szintűre kellett emelni, hogy az új közpóztályok legkényesebb ízlését is kielégítsék, másrészt pedig azzal,

hogyan a munkások ugyanazokban a minőségű jogokban részesüljenek, mint a jobbmodúak.

Ez a formula az erősen dekommodifikáló és univerzalisztikus programok olyan keverékét jelenti, melyek ugyanakkor figyelembe veszik a differenciált elvárásokat. Ily módon a fizikai munkások az alkalmazottakkal vagy közviszviselőkkel azonos jogokat élvezhetnek, és minden rétegre kiterjedő univerzális biztosítási rendszer jött létre, noha a juttatások a szociális jövedelmi színvonalhoz igazodtak. Ez a modell kiszorítja a piacot, és ennek következményeképp létrehoz egy alapvetően univerzális szolidaritást a jóléti állammal. Mindenki részesül a juttatásokból; mindenki függő helyzetben van, és így feltehetően mindenki hajlamos lesz fizetni.

A szociáldemokráta működésmodú állam emancipatorikus politikája egyszerre veszi célba a piacot és a hagyományos családot. Szemben a korporatív-kiegészítőleges modellel, az alapelv nem az, hogy várjuk meg, míg a család segítségnyújtási kapacitása kimerül, hanem az, hogy előre társadalmasítsák a családi lét költségeit. Az ideál nem a családra való ráutaltság maximalása, hanem az egyéni függetlenség elősegítése. Ebben az értelemben ez a modell a liberalizmus és a szocializmus sajátos ötvözete. Az eredmény egy olyan jóléti állam, amely közvetlenül a gyerekeknek nyújt transzfereket, és közvetlen felelősséget vállal a gyermekek, az idősek, az önmagukon segíteni nem tudók gondozásáért. Ezzel összhangban ez súlyos társadalmi szolgáltatási kötelezettségvállalást is jelent, amely nemcsak a család igényeinek kielégítésére szolgál, hanem megengedi a nőknek, hogy a munkát választhatassák a háztartás helyett.

A szociáldemokráta működésmodú jóléti állam talán legszenvedőbb jellemzője a munka és a jólét összekapcsolódása. Egyidejűleg valóban elkötelezett a garantált teljes foglalkoztatás mellett, és teljes mértékben függ annak megalapozottságától. Egyfelől a munkához való jognak egyetlen státusa van a jövedelemmegőrzés jogával. Másfelől a szolidarisztikus, univerzális, dekommodifikáló jóléti rendszer fenntartásának hatalmas költségei azt jelentik, hogy az kénytelen minimalizálni a szociális problémákat és maximalizálni bevételeit. Ezt pedig nyilván akkor lehet a leginkább elérni, ha a legtöbbben dolgoznak, és ha minél kevesebben élnek szociális transzferkből.

A másik két alternatív működési mód-típus egyike sem tekinti a teljes foglalkoztatottságot a jóléti állam melletti elkötelezettsége integráns részének. A konzervatív hagyományban, természetesen, a női foglalkoztatás diszpreferálása akadályozza ezt, míg a liberális ideál esetében nem annyira a nemi szerepek számítanak, mint inkább a piac szentsége. A következő fejezetekben bemutatjuk majd az egyes jóléti államszerepeket, ám azt is látnunk kell, hogy nincsenek tiszta esetek. A skandináv államok lehetnek ugyan alapvetően szociáldemokráta típusúak, de azért még nem mentesek a legfontosabb liberális elemektől. Ugyanakkor a liberális működésmod sem jelent tiszta típust. Az amerikai társadalombiztosítási rendszer redisztributív, kötelező és távolról sem felel meg biztosításmatematikai követel-

ményeknek. A New Deal – legalábbis kezdeti megfogalmazásában – volt annyira szociáldemokráta jellegű, mint a mai skandináv szociáldemokrácia. És az európai konzervatív működésmodú államok magukba olvasztották mind a liberális, mind a szociáldemokráta impulzusokat. Az évtizedek múltával egyre kevésbé korporativisták és autoritariánusak.

Azonban a tisztaság hiánya ellenére is, ha a jóléti állam meghatározására szolgáló alapvető ismérveinknek közül van a szociális jogok minőségéhez, a társadalmi rétegződéshez, és az állam, piac és család viszonyához, nyilvánvaló, hogy a világ elkülönült működésmod-csoportokra oszlik. Ha a jóléti államokat a „több” és a „kevesebb”, vagy valójában a „jobb” és a „rosszabb” dimenziója mentén kíséreljük meg összehasonlítani, úgy nyilván teljesen félrevezető eredményeket kapunk.

A JÓLÉTI ÁLLAM-TÍPUSOK LÉTREJÖTTÉNEK OKAI

Ha a jóléti államok valóban három különböző osztályra válnak szét, akkor ez egyúttal felveti a jóléti államok különbözősége mögött álló okok meghatározásának lényegesen bonyolultabb feladatát. Milyen magyarázó erővel rendelkezik a működésmod-típusok kialakulása szempontjából az iparosodottság, a gazdasági növekedés, a kapitalizmus vagy a munkásszertály politikai ereje? Az első felszínes válasz e kérdésre bizonyára az lenne: nagyon kicsivel. Az általunk vizsgált nemzetek a munkásszertály szerveztségének változójára kivételével az összes többi változó tekintetében elég nagyfokú hasonlóságot mutatnak. És mind a három típuson belül található olyan országok, melyekben erős munkásszervezetek vagy párt működtek.

A jóléti állam fejlődésével foglalkozó elméletnek nyilván újra kell gondolnia a saját kauzális felleléseit, ha magyarázatot kíván adni a típusok kialakulására. Fel kell adni azt a reményt, hogy található egyetlen erős kauzális magyarázó tényező; a feladat a kiemelkedően fontos interaktív hatások azonosítása. Az előző érvelésre alapozva különösen három tényező tűnik fontosnak: az osztályszervezettség természete (elsősorban a munkásszertály esetében); az osztálypolitikai koalíciós struktúrák; és a működésmod intézményesülésének történelmi öröksége.

Mint már említettük, egyáltalán nem feltétlenül biztos, hogy a munkások automatikusan szocialista osztályidentitást alakítanak ki; s az sem tűnik túl plauzibilisnek, hogy szerveztségüknek éppen svéd módon kell alakulnia. A munkásszertály közösségeinek tényleges történelmi kialakulása különböző módokon megy végbe, és éppígy különbözőek lesznek céljaik, ideológiájuk és politikai teljesítőképességük is. Alapvető különbségeket találhatunk mind a szakszervezeti mozgalomban, mind a pártok tekintetében. A szakszervezetek lehetnek ágazatiak vagy éppen általánosabb célokra törekvők, lehetnek felekezeti vagy világi alapon szervezettek, lehetnek ideológikusak vagy a szűken vett szakmai szerveződés (business-unionism) hívei. Bármilyenek is azonban, milyenségük döntő hatást gyakorol a politikai, ér-

dekartikulációra, az osztálykohézióra és a munkáspárt mozgásterére. Nyilvánvaló tehát, hogy a munkásosztály szerveztségéről szóló álláspontnak figyelembe kell vennie a szakszervezeti struktúráit.

A szakszervezeti mozgalom struktúrája azután vagy túlkörződik a munkáspárt-alakításban, vagy nem. De milyen feltételek mellett rendelkezhetünk bizonyos jóléti állam-következményeket egyes meghatározott párt-konfigurációkhoz? Számos tényező hat abba az irányba, hogy jóformán lehetetlen azt feltételeznünk, miszerint bármilyen munkás- vagy baloldali párt valaha is képes lenne egyedül egy jóléti állam megeremelésére. Felekezeti vagy egyéb különbségek lépnek fel, és csak rendkívüli történelmi feltételek fennforgása mellett képzeltethető el, hogy egy munkáspárté legyen egyedül a parlamenti többség elég hosszú ideig ahhoz, hogy akaratát keresztülvihesse. Már említettük, hogy a hagyományos munkásosztály aligha alkotott valaha is választási (szavazói) többséget. Ebből pedig az következik, hogy az osztályszervezettségi elmélet látóhatára túl kell hogy terjedjen a fő baloldali pártokon. Történeti tény, hogy a jóléti állam létrehozása a politikai koalíció-alkotáson múltott. Az osztálykoalíciók struktúrája jóval nagyobb jelentőséggel bír, mint bármelyik párt hatalmi erőforrásai önmagukban véve.

Az alternatív osztálykoalíciók jelentkezését viszont az osztályformálódás mikéntje már eleve részben meghatározza. Az ipari fejlődés korábbi szakaszaiban szokásosan a falusi népeség sokáig a legnagyobb szavazati joggal rendelkező csoport marad. Ha a szociáldemokraták politikai többséget akartak, akkor ebben az esetben politikai szövetségeit kényszerültek keresni. A történelem számos paradoxonának egyike, hogy a szocializmus jövője szempontjából épp a falusi osztályok váltak meghatározó jelentőségűvé. Ahol a falusi gazdaságban a kis, tökeintenzív családi farmgazdaságok játszottak domináns szerepet, ott tágabb tér nyílt a koalíciós szövetezés számára, mint ott, ahol a nagy mennyiségben rendelkezésre álló olcsó munkaerő volt a falusi gazdaság alapja. És ahol a farmerek politikailag artikuláltak és jólszervezettek voltak (mint Skandináviában), ott egyenesen kitűnő terep kínálkozott a politikai alkuk számára.

A farmerek szerepe a koalícióalkotásban és ezen keresztül a jóléti állam kifejlődésében világos. Az északi országokban a teljes foglalkoztatáson alapuló jóléti államhoz szükséges széleskörű vörös-zöld koalíció feltételeit a mezőgazdasági árak cserébe adott szubvencionálásával teremteték meg. Ez különösen így volt Norvégia és Svédország esetében, ahol a mezőgazdasági munka nagyon bizonytalan kimenetelű és nagymértékben az állami segílyektől függő. Az Egyesült Államokban a New Deal is egy hasonló koalíción nyugodott (melyet a Demokrata Párt kovácsolt össze), ám azzal a fontos különbséggel, hogy a munkaintenzív Dél megakadályozta egy valóban univerzális társadalombiztosítási rendszer kialakítását, és szemben állt a jóléti állam további fejlődésével.

Ezzel szemben a kontinentális Európa falusi gazdasága nagyon kedvezőlen környezet volt egy vörös-zöld koalíció szempontjából. Gyakorta, mint pl. Németországban és Olaszországban a mezőgazdaság nagy része

munkaintenzív volt, s így a gazdálkodók a szakszervezeteket és a baloldali pártokat fenyegetésnek tekintették. Továbbá a kontinens konzervatív erői sikeresen egyesítették a farmereket „reakciós” szövetségekbe, elősegítve ezzel a munka politikai elszigetelődését.

A II. világháború utánig a politikai többség nagymértékben a mezőgazdasági osztálypolitika kérdésén múltott. Így tehát ebben az időszakban a jóléti állam fejleményeit mindig az az erő diktálhatta, amelynek sikerült megnyernie a farmereket. A vörös-zöld szövetség hiánya nem feltétlenül jelentette egyben azt is, hogy semmilyen jóléti állam-irányú reform nem volt lehetséges. Ellenkezőleg, ez inkább azt határozta meg, hogy melyik politikai erő vált képessé ennek formába öntésére. Nagy-Britannia kivételt jelent az általános szabály alól, mivel ott a mezőgazdasági népeség politikai jelentősége már a századforduló előtt erodálódott. Ily módon Nagy-Britannia koalíciós logikája már korán azzal a diennával találkozott, mellyel az egyéb országok többsége csak jóval később szembesült, nevezetesen, hogy a feltörekvő alkalmazotti réteg válik döntővé a politikai többség megszerzése szempontjából. A jóléti államok megszilárdulása a II. világháború után alapvetően új középosztályokkal alkotott koalíción állt vagy bukott. A szociáldemokrácia számára a kihívást a munkásosztály is az alkalmazottak követeléseinek olyan szintetizálása jelentette, melynek során nem adják fel a szolidaritás melletti elkötelezettségüket.

Mivel az új középosztályok történetileg viszonylag kedvező helyzetet élveztek a piacon, így meglehetősen sikeresen tudták kielégíteni tagjaik jóléti igényeit az államon kívüli rendszerekben, vagy – mint a közalkalmazottak esetében – egy privilegizált állami jóléti rendszerre támaszkodva. Az új foglalkoztatási biztonságuk hagyományosan olyan szintű volt, hogy számukra a teljes foglalkoztatás csak periferikus jelentőséggel bírt. Végezetül pedig minden drasztikus jövedelemkiegyenlítő program ellenséges viszonyulásra számíthatott a középosztálybeli klientúra köreiből. Ezek alapján világos, hogy az új középosztályok megjelenése a szociáldemokrata orientációjú programok elvetélését és a liberális jóléti állam-modell megerősödését eredményezi. Az új középosztályok politikai vonzalmai valóban döntő jelentőségűek voltak a jóléti állam konszolidációja szempontjából. Szerepük a korábban leírt háromféle működésmód-típus kialakításában világos. A skandináv modell szinte teljes egészében a szociáldemokrácia arra való képességén alapult, hogy ezeket a rétegeket is azon újfajta jóléti állam hatókörébe vonja, amely már olyan juttatásokat biztosít, melyek megfelelnek a középosztályok várakozásainak, de eközben mégis fenntartja a jogok univerzalizmusát. Valójában azáltal, hogy kiterjesztette a szociális szolgáltatásokat és a közösségi foglalkoztatást, a jóléti állam közvetlenül is közreműködött egy a szociáldemokrácia irányában hathatósan elkötelezett középosztály létrehozatalában.

Ezzel szemben az angolszász országokban épp azért maradt fenn a reziduális jóléti modell, mivel az új középosztályokat nem sikerült a piactól az államhoz csábitani. Osztályszempontból a következmény a dualizmus

megjelenése. A jóléti állam elsősorban a munkásosztályról és a szegényekről gondoskodik. A középosztályok ellátásában a magánbiztosításokra és a béren kívüli juttatásokra hárul jelentős szerep. Mivel a középosztályok választási (szavazati) jelentősége nagy, teljesen logikus, hogy a jóléti állam hatáskörének további kiterjesztése ellenállásba ütközik.

A harmadik, a kontinentális európai jóléti állam működésmódra ugyancsak formáló hatással voltak az új középosztályok, de más módon. Az ok történeti jellegű. Mivel ezeket a jóléti rendszereket konzervatív politikai erők hozták létre, ezek a rendszerek intézményesítettek egy a foglalkozási szegregáción alapuló társadalombiztosítási programot, és végső soron a rendszert létrehozó politikai erő megőrzésére irányuló lojalitást a középosztályban. Adenauer 1957-es nyugdíjreformja expliciti módon a középosztály lojalitásának felélesztését szolgálta.

KÖVETKEZTETÉS

Bemutattuk a jóléti állam fejlődésének egy, az egyszerű osztályszerkezeti-modellelől elérő alternatív magyarázatát. Ezt a lineáristól az interaktív megközelítés felé való elmozdulás elméleti szükségességének felismerése motiválta, akár a jóléti államok, akár az ezeket létrehozó okok magyarázata is a célunk. Ha a jóléti államokat akarjuk tanulmányozni, ehhez olyan kritériumok halmazát kell először kidolgoznunk, melyek meghatározzák a társadalomban betöltött szerepüket. Ez a szerep biztosan nem önmagában a költsékezés vagy az adóztatás; nem is szükségképpen az egyenlőség megteremtése. Bemutattunk egy, a jóléti államok összehasonlítására alkalmas keretet, amely figyelembe veszi azokat az elveket, melyekért a történelmi aktorok készen voltak egyesülni és harcolni. Amikor a jóléti államban megtestesült elvekre összpontosítunk, elkülönülő működésmód-típusokat fedezünk fel, nem pedig pusztán mennyiségi különbségeket egy közös nevező alapján.

A működésmódok különbségeinek hátterében meghúzódó történelmi okok interaktívak. Magukba foglalják egyfelől a munkásosztály politikai megszerveződésének módjait, másfelől pedig a politikai koalícióképzést a mezőgazdasági alapú társadalomból a középosztályon alapuló társadalomba való átmenet során. A politikai koalícióalkotás kérdése döntő fontosságú. Harmadsorban a múlt reformjai jelentősen hozzájárultak az osztálypreferenciák és a politikai viselkedés intézményesüléséhez. A korporatív modellelben a hierarchikus státuskülönbségeken nyugvó társadalombiztosítás kötötte a középosztály lojalitását egy bizonyos fajta jóléti államhoz. A liberális modellelben a középosztály intézményesen elköteleződött a piac mellett. És végül Skandináviában a szociáldemokrácia sorsa az elmúlt évtizedekben nagyrészt egy olyan középosztályi jóléti állam létrehozásához kötődött, amelynek juttatásaiból mind a hagyományos munkásosztálybeli klientúra, mind pedig az új alkalmazotti rétegek részesülnek. A skandináv szociáldemokrácia

mokraták részben azért érhették ezt el, mivel náluk a magánpiaci jóléti intézmények viszonylag fejletlenek voltak, részben pedig azért, mert képesek voltak egy olyan jóléti állam kiépítésére, melynek juttatásai elegendő luxust tartalmaztak egy igényesebb közönség igényeinek kielégítéséhez is. Ez egyben magyarázza a skandináv jóléti államok rendkívüli költségségét is.

Ám egy olyan elmélet, mely a jóléti állam növekedésének magyarázatára kíván vállalkozni, képes kell, hogy legyen megérteni annak megszorításait, csökkenését is. Általában úgy hiszik, hogy a jóléti állam ellenhatásaként létrejövő mozgalmak, adó elleni tiltakozások akkor lángolnak fel, a visszaesések akkor jelentkeznek, amikor a szociális kiadások terhei túl nagygyá válnak. Paradox módon azonban ennek épp az ellenkezője igaz. A jóléti állam-ellenesség az elmúlt évtizedekben általában ott volt a legkevésbé érzékelhető, ahol a jóléti kiadások a legmagasabbak voltak, és vice versa. Miért?

A jóléti állam torz hatásainak kockázata nem a kiadásokon, hanem a jóléti állam osztályjellegén múlik. A középosztályi jóléti államok, legyenek akár szociáldemokraták (mint Skandináviában), vagy korporatívok (mint Németországban), kikövcsovják a középosztály lojalitását. Ezzel szemben a liberális, reziduális jóléti államok, mint az Egyesült Államoké vagy Kanadáé, vagy mint aminek irányába Nagy-Britannia egyre inkább tart, egy csekély létszámú, s gyakorta politikailag is gyenge társadalmi réteg lojalitásán alapulnak. Ebben az értelemben azok az osztálykoalíciók, melyekben e három különböző jóléti államtípus (működésmód) gyökerezett, nemcsak ezek múltbeli alakulásának, de jövőbeli kilátásainak magyarázatára is szolgálhatnak.

Fordította Semjén András

Forrás: The Three Worlds of Welfare Capitalism, Princeton University Press, 1990 19–34. old.

Jegyzet

1. Ezt az irodalmat számos szerző részletesen ismerteti. Lásd pl. Wiliensky és társai (1985). Kiváló és erősebben kritikus értékelések találhatóak pl. Uusitalo (1984), vagy Shalev (1983), valamint Skocpol és Amenta (1986) munkáiban.

Irodalom

- D. Cameron, 1978: The expansion of the public economy: a comparative analysis. *American Political Science Review*, 4.
P. Cutright, 1965: Political Structure, Economic Development, and national social security programs. *American Journal of Sociology*, 70: 537–50.
L. Day, 1978: Government pensions for the aged in 19 industrialized countries. In R. Tomasson (ed.), *Comparative Studies in sociology*, JAI Press.
G. Esping-Andersen, 1985: *Politics against Markets*. Princeton Univ. Press.
G. Esping-Andersen, 1987: Citizenship and socialism: de-commodification and solidarity in the welfare state. In G. Esping-Andersen, M. Rein, and L. Rainwater